

призначена для заходів з реформування та удосконалення армійської структури), був недостатнім.

Отже, аналіз зміни принципу комплектування Збройних сил України особовим складом дає змогу стверджувати, що цей процес було розпочато без належної всебічної, науково обґрунтованої та фінансово забезпеченої підготовки. Відсутність ефективної реклами військової служби, недосконала законодавча база, недостатнє фінансове забезпечення значно зменшували можливість залучити до військової служби кращу, найбільше освічену, добре інтелектуально та фізично розвинену частину молоді, а саме це, у перспективі (якщо терміново не будуть виправлені зроблені помилки), може звести нанівець сам зміст і сутність необхідності проведення такої заміни.

1. Законодавчі акти України з питань військової сфери і державної безпеки. – К., 1992. 2. Кузьмук О. Збройні Сили України: державна програма їх розвитку // Військо України. – 2000. – № 3 – 4. – С. 6. 3. Молодецький В. Професійна армія // Вісті комбатанта. – 2000. – № 1. – С. 50 – 53. 4. Добродомов Д. Рекрутів замінять контрактники // Експрес. – 2001. – 20 – 27 вересня. 5. Матюх М. Служба за контрактом “за” і “проти” // Військо України. – 1998. – № 11 – 12. – С. 11. 6. Кучма Л. Перебудова Збройних Сил України вступила в вирішальну стадію // Народна армія. – 1999. – 25 листопада. 7. Білан В, Вачаєв О. На порядку денному – завдання вищого татунку // Народна армія. – 1999. – 1 грудня. 8. Книш В. Збройні Сили України побудовано. Попереду – їх розвиток // Народна армія. – 2000. – 2 червня. 9. Кузьмук О. Розвиток Збройних Сил України – процес плановий, всебічно обґрунтований та прозорий для суспільства // Народна армія. – 2000. – 24 лют. 10. Про Концепцію переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2015 року: Указ Президента України // Народна армія. – 2001. – 21 квітня. 11. Кучма Л. На порядку денному – поступовий перехід до професійної армії. Виступ Президента України Л. Д. Кучми на розширеному засіданні колегії Міністерства оборони 14 листопада 2001 року // Урядовий кур’єр. – 2001. – 17 листопада.

Ю.М. Пащук

КОНФЛІКТ В ЮГОСЛАВІЇ (1991 – 1995 рр.): ПРЕВЕНТИВНА ДИПЛОМАТІЯ ТА ВІЙСЬКОВЕ ВТРУЧАННЯ ООН

© Пащук Ю.М., 2002

**Досліджено превентивну дипломатію і миротворчі операції ООН у
Югославії (1991 – 1995 рр.).**

**This paper researches the Preventive Diplomacy and Peace Operations in Former
Yugoslavia (1991 – 1995).**

За декілька років (1991 – 1995 рр.) війна в Югославії перетворила цю колись прекрасну, процвітаючу державу в економічну руїну та найкривавіше поле бою на території Європи за всю її післявоєнну історію. Багатонаціональна балканська країна об’єднувала сербів, хорватів, словенців, “мусульман” (в етнічному контексті), македонців, чорногорців, албанців, угорців, турків, українців та інші народи, які не завжди мирно співіснували. В

Югославії проживали люди трьох основних віросповідань: православні, католики та мусульмани [1]. Незважаючи на досягнення в економіці та здобутки у національній політиці за часів правління І. Броз Тіто (1946 – 1980), Соціалістична Федеративна Республіка Югославія (СФРЮ) більше нагадувала бочку з порохом: достатньо лиш невеликої іскри і вона вибухне. Глибокі політичні зміни у світі і безпосередньо у Югославії на фоні наростаючої економічної кризи і загострення міжнародних і міжрелігійних протиріч у країні призвели до повномасштабної війни [2].

Збройний конфлікт посилювався у 1991 році, коли дві югославські республіки, Хорватія і Словенія, проголосили свою незалежність, а серби з Хорватії за підтримки Югославської народної армії почали чинити опір цим процесам. Зусилля європейських країн у межах Югославської конференції із припинення кровопролиття, урегулювання наростаючої кризи були безуспішними [3, с. 1]. Ворогуючі сторони, задіяні у конфлікті, не бажали і не проявляли достатніх політичних та дипломатичних зусиль, щоб мирно вирішити конфлікт, а, навпаки, розглядали застосування сили як найвагоміший аргумент у вирішенні протиріч, досягненні своїх інтересів.

Балканська війна розпочала новий історичний період, коли “фактично весь світ опинився в хаосі, з впливом відповідних дестабілізуючих факторів зростаючого економічного змагання, проголошення національних суверенітетів, послаблення державної влади, зростання політичної активності народів, неконтрольованого розповсюдження зброї, в тому числі і зброї масового ураження...” [4, с. 45].

На початковому етапі конфлікту у Югославії коаліція держав, очолювана США, була “зайнята” на Близькому Сході з Саддамом Хусейном. Інша наддержава, Радянський Союз, вступила у фазу дезінтеграції та повного колапсу. Балкани, звідки починалися дві останні світові війни, швидко опинилися в епіцентрі національних інтересів багатьох держав. Для Сполучених Штатів Америки це була додаткова можливість закріпити світове лідерство, забезпечити свою військову присутність на Балканському півострові [5].

Організація Об'єднаних Націй (ООН) розпочала активне втручання в урегулювання конфлікту в Югославії 25 вересня 1991 року, коли Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію № 713 (1991). Метою документа було створення умов для урегулювання конфлікту і встановлення ембарго на поставки зброї на Балкани. Рада Безпеки повністю підтримала зусилля країн-членів Європейського Союзу (ЄС), Організації безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ) щодо відновлення миру і діалогу в Югославії. Генеральному Секретарю ООН були надані додаткові повноваження для сприяння мирним ініціативам [3, с. 1].

Персональний посол Генерального Секретаря ООН у Югославії Сайрус Венс встановив постійний зв'язок з урядами югославських республік, представниками ЄС, ОБСЄ та іншими зацікавленими міжнародними організаціями для виходу із кризи. 23 листопада 1991 року в Женеві ворогуючі сторони домовилися про негайне припинення бойових дій та вирішення інших спірних питань. Кожна з сторін висловила бажання про найшвидші терміни миротворчої операції під егідою ООН. Проте договір про припинення війни був одразу ж порушений [3, с. 2].

Історичний досвід свідчить, що найбажанішим та найефективнішим шляхом міжнародного втручання у конфлікт для його урегулювання є превентивна дипломатія [6]. Превентивна дипломатія – офіційна дипломатична діяльність міжнародних організацій, держав, їх урядів, яка спрямована на попередження конфліктів на початку їх ескалації, зупинку їх розростання, досягнення умов миру. Вона включає в себе політичну, економічну,

військово й інші види діяльності для відновлення довіри між ворогуючими сторонами та раннього попередження конфліктів [7].

Міжнародні організації, впливові держави намагалися попередити розростання конфлікту в Югославії, однак не була знайдена компромісна “формула миру”. Існували принципові розбіжності і протиріччя національних інтересів держав, відсутність єдиної волі, взаєморозуміння і згоди. Однією з основних причин провалу превентивної дипломатії у Югославії була відсутність нейтралітету та неупередженості у діяльності посередників. Фактично США та їх союзники визнали Сербію головним винуватцем конфлікту. Декларуючи невторчання у внутрішні справи Югославії, зовнішні “гравці” застосовували політику “подвійних стандартів”, не цураючись підтримки та заохочення сепаратизму. Проти республіки була застосована політична, економічна і військова міць іноземних держав, було здійснено ряд спланованих інформаційних та психологічних операцій. Домінуючи у світовому інформаційному просторі, західні засоби масової інформації працювали на формування негативного іміджу сербського народу, створення антисербських настроїв. Заклики світової громадськості до гуманності та припинення кровопролиття переважно залишалися деклараціями. Югославія стала тим “полігоном”, де за старими правилами з використанням новітніх технологій розгорнулося чергове змагання націй за свої інтереси, де досягнення миру не було головною метою внутрішніх і зовнішніх “гравців” [8].

Розбіжність національних інтересів, традиційні союзницькі та релігійні зв’язки (Сербія – Росія; Хорватія, Словенія – Німеччина; Боснія – Герцеговина (мусульманська частина) – Туреччина,...) руйнували проголошені наміри та спроби припинення війни. Потік зброї до ворогуючих сторін ні на мить не припинявся, незважаючи на ембарго ООН. Це призводило до більшої ескалації конфлікту [9].

Міжнародна стратегія економічних та політичних санкцій проти Югославії для зміни офіційної політики урядів, припинення конфлікту – провалилася. Значною мірою безуспішні торговельні заборони для покарання балканських республік підірвали ідею застосування санкцій як ефективного знаряддя міжнародної політики. З іншого боку, економічні санкції стали однією з основних причин, що змусили Мілошевича підписати Дейтонські угоди.

Найзагальнішим поясненням, чому превентивна дипломатія в Югославії не досягла мети, є давно знайоме “занадто мало, занадто пізно”. Аналізуючи досвід війни на Балканах, слід зазначити, що дипломатичні і економічні зусилля не були достатніми для попередження і вирішення конфліктів. Застосування міжнародними політиками військової сили під егідою ООН і НАТО стало легшим, ефективнішим і швидшим, тому й привабливішим шляхом для урегулювання кризи.

Коли внутрішні і зовнішні мирні ініціативи, загалом превентивна дипломатія не досягли позитивних результатів, на порядку денному постало питання міжнародної військової інтервенції для урегулювання конфлікту, його локалізації, мінімізації людських жертв і страждань постюгославських народів.

15 грудня 1991 року своєю резолюцією № 724 (1991) Рада Безпеки ООН затвердила план миротворчої операції ООН на Балканах. Невелика група військових спеціалістів, цивільної поліції і персоналу Секретаріату ООН відправилася до Югославії для виконання цього плану [3, с. 2].

З цього часу Генеральний Секретар ООН і його Персональний посол сконцентрували зусилля на припиненні вогню і беззастережному прийнятті плану ООН всіма ворогуючими

сторонами, включаючи забезпечення їх готовності співпрацювати на постійній основі для його виконання. Виходячи з аналізу реальної ситуації на Балканах, Генеральний Секретар інформував Раду Безпеки, що необхідних умов для операції не досягнуто [3, с. 2].

Прибічники превентивної військової інтервенції наполягали на її ранньому застосуванні для створення кращих шансів успішного урегулювання конфлікту. Однак світова спільнота не була готова до превентивного розгортання міжнародних миротворчих сил на початку Балканської війни. Готовність держав і міжнародних організацій, насамперед ООН, була десь посередині між ідеєю і виконанням. Тільки після ескалації насилля у Балканській кризі у 1993 році Генеральний Секретар ООН, Бутрос – Бутрос-Галі, представив концепцію превентивної дипломатії та її військової підтримки. У своїй доповіді “Agenda for Peace” (“На порядку денному – Мир”) він наполягав на зваженішому й одночасно більш ранньому втручанні ООН. Практичні механізми для попередження конфліктів та процедури превентивної інтервенції були створені та успішно випробувані у 1993 році під час військової операції ООН “ABLE SENTURY” (Спроможний Чатовий). Миротворчі війська були введені в Македонію, в результаті чого було зупинено поширення конфлікту на Балканах. Це була перша в історії ООН операція з превентивного розміщення миротворців для попередження війни [10].

Внаслідок колективних миротворчих зусиль 2 січня 1992 року в Сараєво на зустрічі військових представників Хорватії та Югославської народної армії був підписаний договір про беззастережне припинення бойових дій. Рада Безпеки ООН у своїй резолюції № 749 (1992) від 21 лютого 1992 року санкціонувала операцію “Сили ООН – для захисту” (UN Protection Forces (UNPROFOR)), розміщення миротворчих сил ООН у Югославії [3, с. 2].

Миротворчі операції ООН із забезпечення дипломатичних і економічних зусиль для досягнення довготривалого миру, політичного урегулювання конфліктів, ведуться за мандатом ООН і під її егідою [11]. Мандат операції “Сили ООН – для захисту” поширювався на п’ять колишніх югославських республік: Хорватію, Боснію-Герцеговину, Македонію, Чорногорію і Сербію [3]. Миротворчі завдання операції, визначені у Мандаті, включали контроль дотримання домовленостей з припинення вогню, відведення та розмежування ворогуючих сторін, роззброєння та розформування незаконних військових формувань, обміну військовополоненими, а також підтримання законів та порядку, організації переговорних процесів між ворогуючими сторонами, розмінування, блокування зон конфлікту з контролем дотримання санкцій, забезпечення вільних і демократичних виборів тощо. Миротворчі сили виконували функції спостереження, патрулювання, посередництва між ворогуючими сторонами для зменшення напруги і налагодження переговорних процесів, демонстрації присутності ООН і охорони незахищених та критичних районів, надання гуманітарної допомоги та сприяння економічному розвитку.

Військове втручання ООН у Балканський конфлікт сталося після закінчення холодної війни, коли її миротворча діяльність характеризувалася різким зростанням кількості операцій і залучених в них сил, різноманітністю операцій, їх завданнями. У період з 1947 р. по 1988 зафіксовано 13 операцій ООН, при обмеженому застосуванні миротворчих сил і акценті на Близькому Сході. У наступні 10 років здійснено 36 операцій у багатьох регіонах світу, з залученням більше ніж 100 тисяч чоловік військового та цивільного персоналу [9, с. 14].

Військове втручання ООН у колишній Югославії (1992 – 1995 рр.) мало декілька етапів і включало такі основні миротворчі операції:

– операція “Сили ООН – для захисту” (лютий 1992 р. – грудень 1995 р.) – найбільша та найдорожча операція в історії ООН;

- операція “Забезпечення надії” (Provide Promise) – доставка гуманітарних вантажів повітряним транспортом;
- операція “Превентивне розгортання військ ООН в Македонії” (UN Preventive Deployment Forces in Macedonia (UNPREDEP));
- операцію “Сили ООН по відновленню довір’я у Хорватії” (UN Confidence Restoration Organization in Croatia (UNCRO)) – (березень 1995 р. – січень 1996 р.).

Ці операції розрізнялися призначенням, завданнями, масштабом, кількістю залучених держав і особового складу, часом і місцем їх проведення. Більше ніж 40 країн прийняли участь у виконанні військової місії ООН на Балканах. Це було вперше, коли колишні вороги від часів “холодної війни” об’єдналися для виконання миротворчих операцій.

Значні матеріальні та людські ресурси (більше ніж 40 тисяч чоловік – найбільший контингент миротворчих сил за всю історію ООН) вимагали відповідно ефективного менеджменту, взаємодії між цивільним і військовим персоналом, співробітництва з міжнародними неурядовими організаціями, урядами держав, задіяних у конфліктах. Все це впливало на різке зростання фінансових витрат ООН. На операцію “Сили ООН – для захисту” у 1994 році було затрачено 1,6 мільярда доларів [3, с. 44]. Величезні кошти на військові операції ООН у 90-х роках минулого століття (пік прийшовся на 1993 рік, коли миротворча діяльність цієї організації оцінювалась майже у 4 мільярди доларів [11]) стали однією з причин банкрутства ООН і відповідно нездатності організації забезпечувати миротворчу місію в Югославії.

Операції ООН на Балканах (1992 – 1995 рр.) включали також повітряні та морські операції НАТО. Хоча вони мали Мандат на дотримання миру, однак виконувалися з елементами силового примусу ворогуючих сторін. До них належать антиснайперська операція ООН у Сараєво, а також бойове застосування авіації НАТО. Військово-повітряні сили Північно-Атлантичного блока провели:

- операцію “Заборона польотів” (Deny Flight) – забезпечення зон, заборонених для польотів. Це стало першим військовим застосуванням Збройних сил НАТО з моменту створення блока;
- авіаційні удари НАТО проти боснійських сербів;
- безпосередню авіаційну підтримку військ ООН;
- транспортні перевезення, зокрема доставку гуманітарних вантажів [3, с. 2 – 39].

Досвід військової інтервенції НАТО у Югославії підтвердив, що як і при веденні війни, так і під час миротворчих операцій, авіація є найефективнішим, однак не визначальним засобом примушення для досягнення політичних і дипломатичних цілей. Не тільки авіаційні удари НАТО змусили сербів сісти за стіл переговорів. Це стало можливим у комбінації з іншими основними факторами: запровадженням економічних санкцій, проведенням інформаційних і психологічних операцій, наземними наступальними бойовими діями хорватських і боснійських військ [9, с. 118].

У Балканському конфлікті було найбільше застосування миротворчих сил ООН за всю історію існування цієї міжнародної організації. У 1995 році кожні два з трьох миротворців виконували місію в Югославії. Вони забезпечували ескортування гуманітарних вантажів, дотримання угод із припинення бойових дій, патрулювання буферних зон, ремонт доріг і мостів, розмінування та виконання інших завдань, часто пов’язаних з ризиком для їх життя. Зважаючи на великі розміри операцій, фінансові затрати, жертви і ризик миротворців, чи були досягнута мета миротворчої місії ООН у Югославії, чи були операції успішними і ефективними?

Миротворчі сили не виконали повною мірою завдання місії на Балканах. Один з прикладів – це фактичний провал операції “Сили ООН по відновленню довір’я у Хорватії” (UN Confidence Restoration Organization in Croatia (UNCRO)). Іноземними державами було порушено основні принципи миротворчих операцій, а саме дотримання нейтральності та неупередженості [12]. В результаті досягнутих домовленостей Югославська народна армія була виведена з Сербської Країни. Захід надав економічну і військову допомогу Хорватії. У короткі строки були підготовлені боєздатні хорватські збройні сили, включаючи й авіацію.

“Сили ООН по відновленню довір’я у Хорватії” не попередили і не зупинили вирішальних наступальних операцій хорватів проти сербів у травні та серпні 1995 року. Не було забезпечено захист “зон, які знаходяться під протекцією ООН”, захист мирного сербського населення. Міжнародна демократична спільнота мовчки спостерігала за етнічними чистками, вигнанням майже півмільйона сербів з їх рідних земель [13]. З боку впливових держав не було вжито рішучих заходів для зупинення геноциду. Антисербська політика Хорватії не була навіть засуджена. У великій політиці продовжували володарювати подвійні стандарти, тверезий розрахунок, жорстока боротьба для досягнення національних, групових інтересів.

Негативні результати операції “Сили ООН по відновленню довір’я у Хорватії” не можна ставити у вину тільки миротворцям, які були виконавцями прийнятих рішень. Військове втручання було продовженням дипломатичних ініціатив із застосуванням обмежених контингентів національних збройних сил, інструментом міжнародної політики [7, с. III – 12]. Силове рішення “патової” ситуації в регіоні було заздалегідь спланованою акцією прихованої гри “сильних цього світу”.

Хоча результати зусиль ООН із урегулювання конфлікту на Балканах могли б бути кращими, все-таки вдалося досягнути значного прогресу в зупиненні насилля та кровопролиття, мінімізувати людські жертви, зберегти життя і полегшити страждання людей. Військова інтервенція ООН створила додаткові умови для закінчення війни, початку мирних процесів у Хорватії і Боснії. На Балканах і сьогодні продовжують існувати глибокі суперечності та передумови до міжнаціональних конфліктів. Ситуація у регіоні залишається нестабільною, вибухонебезпечною і вимагає присутності третьої нейтральної сили для стримування.

Превентивна дипломатія та миротворчі операції в колишній Югославії мали свої успіхи і невдачі. Але немає сумнівів, що втручання ООН зіграло позитивну роль в урегулюванні кризи в регіоні. Його уроки є дуже цінними і можуть бути використані у майбутньому.

По-перше, найбажанішим шляхом міжнародного втручання у конфлікт для його урегулювання залишається превентивна дипломатія. Загальна ейфорія після закінчення “холодної війни” та успішна для коаліції воєнна компанія проти Іраку створили ряд міфів. Один з них – це здатність світової спільноти попереджати, зупиняти, вирішувати військові конфлікти, застосовуючи, насамперед превентивну дипломатію. Цей міф був розвіяний Балканською війною.

По-друге, для урегулювання криз зберігається необхідність миротворчих операцій. Умовами їх успіху продовжують бути: чіткий і реальний мандат на їх проведення, послідовна підтримка операцій впливовими державами, ефективне управління з боку керівних органів ООН, готовність держав надати цивільний, військовий і поліцейський персонал, належна фінансова і матеріально-технічна підтримка.

По-третє, рання військова інтервенція підвищує шанси успіху в урегулюванні конфлікту. Як показує балканський досвід, для цього повинно бути попередньо досягнуто

домовленості про припинення вогню, посередники повинні дотримуватися принципів нейтральності та неупередженості. Конфлікт не зупинити превентивним військовим втручанням, якщо не усунені принципи його причини. Політики могутніх держав діяли на Балканах за принципом: для урегулювання кризи достатньо застосовувати грубу силу (наприклад, авіаційні удари) проти неугодних сербів і водночас робити риторичні зауваження іншій ворогуючій стороні.

По-четверте, готовність дати адекватну відповідь міжнародним конфліктам означає утримання кваліфікованих міжнародних сил, які можуть бути оперативно використані всюди у світі, які здатні застосовувати військову силу для примусу ворогуючих сторін. Миротворчі сили повинні бути одночасно готовими ефективно брати участь як у миротворчих, так і у гуманітарних операціях.

По-п'яте, неефективні операції в Югославії, фінансове банкрутство ООН, перехід миротворчих операцій під егіду та керівництво НАТО фактично поставило під сумнів здатність Організації Об'єднаних Націй проводити успішні миротворчі операції. Це призвело до появи нових тенденцій у міжнародній політиці, зміщення акцентів від "пасивних" функцій миротворців (контроль за дотриманням домовленостей із припинення вогню, спостереження, організація переговорних процесів між ворогуючими сторонами, забезпечення і надання гуманітарної допомоги тощо) до силового примусу ворогуючих сторін дотримуватися домовленостей з застосуванням зброї (від Peace keeping до Peace Enforcement). Авіаційні удари НАТО у Боснії стали пробним полігоном у застосуванні політиками сили для урегулювання конфліктів. Були створені передумови для силового втручання і вирішення конфліктів без згоди ворогуючих сторін, без згоди ООН, з порушенням міжнародного права країн на суверенітет.

Із падінням Берлінської стіни глобальні зміни та загрози призвело до того, що міжнародне стратегічне оточення стало динамічнішим, взаємозалежним і менш передбачуваним. Вступивши у ХХІ століття, світове співтовариство продовжує бути джерелом міжнародних, міждержавних, етнічних, релігійних та інших конфліктів. Досвід урегулювання Балканської кризи (1991 – 1995 рр.) зі застосуванням превентивної дипломатії і військового втручання ООН є цінним і потребує подальшого вивчення і дослідження.

1. *Советский энциклопедический словарь*. – М., 1985. 2. *Larry Wentz, Lessons From Bosnia: The IFOR Experience, 1997*. 3. *United Nations, UNPROFOR*. – New York, 1998, – С. 1 – 45. 4. *Chester Crocker & Fen Hampson with Pame la Aall, Managing Global Chaos, Institute of Peace Press*. – Washington, D.C., 1996. – С. 45 – 98. 5. *The White House, A National Security Strategy for a New Century*. Washington, D.C., 1998. – С. 1 – 59. 6. *Paul F. International Peacekeeping*. – London, 1993. – С. 1 – 145. 7. *US Department of Defense, Joint Doctrine for Military Operations Other Than War*. – Washington, D.C., 1995. – С. III-1 – III-15. 8. *John Spanier, Robert L. Wendzell, Games Nations Plays*. – Washington, D.C., 1996. – С. 4 – 69, 87 – 123. 9. *William J. Durch, UN Peacekeeping, American Politics and the Uncivil Wars of the 1990s, St. Martin's Press*. – New York, 1996. – С. 1 – 215. 10. *United Nations, Traditional peacekeeping*. – New York, 1997. – С. 79 – 105. 11. *United Nations, UN peacekeeping: Some questions and Answers*. – New York, September 1998. – С. 1 – 3. 12. *UN Peace Forces News, Marc McEvoy, Troops withdraw from Croatia, September 1995*. – С. 3. 13. *UN Peace Forces News, Richard Calver, Human rights teams investigate situation, Sept 1995*. – С. 4 – 6.